

Małgorzata Stopikowska, *Rodzina polska na zesłaniu w ZSRR. Studium pedagogiczne*, Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, Warszawa 2000, ss. 108.

Książka Małgorzaty Stopikowskiej to drugi tom Biblioteki Pedagogicznej pod redakcją ks. E. Walewandra. Tym razem Katedra Pedagogiki Porównawczej KUL oddaje do rąk czytelników docenioną i uhonorowaną pracę magisterską. Napisana pod kierunkiem ks. Walewandra, została nagrodzona I miejscem w kategorii prac magisterskich na ogólnopolskim konkursie „Ścieżka Wschodnia”, zorganizowanym przez Szkołę Główną Handlową i Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód.

Studia nad dziejami Polaków na Wschodzie to dzisiaj szybko rozwijający się kierunek badań naukowych, szczególnie jeśli chodzi o ujęcia historyczne. Przedmiotem zainteresowania Autorki są jednak nie tyle dzieje Polaków zsyłanych w głąb ZSRR (a karę tę prawodawstwo radzieckie znało już i stosowało od 1922 r.), ile problematyka wychowawcza i religijna związana z życiem polskiej rodziny w tak specyficznych warunkach. Temat pracy określa jasno pole badań: jest nim polska rodzina o statusie zesłańców w ZSRR, co nakazuje pominięcie sytuacji Polaków uwięzionych, wywiezionych do łagrów lub prześladowanych w Związku Radzieckim w inny sposób. W ujęciu pedagogicznym podobny temat został podjęty jak dotąd tylko raz, i to w ograniczonym wymiarze, w pracy W. Theissa *Zniewolone dzieciństwo*, Warszawa 1996.

Bazę źródłową dla obecnej pracy stanowił potężny, obejmujący nieomal 140 pozycji, zbiór literatury memuarystycznej, zarówno dzienników pisanych przez zesłańców, jak i pamiętników lub wspomnień przelanych na papier już po powrocie ze zsyłki. Korzystając z kilkudziesięciu opracowań i ponad setki pozycji pomocniczych z zakresu historii, socjologii, psychologii, pedagogiki i teologii, Autorka pozostała oryginalną i konsekwentną badaczką, realizującą temat po uporządkowaniu dostępnego aparatu pojęciowego i dostosowaniu metod badawczych do specyficznego rodzaju wyzyskanych źródeł.

Mimo iż wykorzystany w pracy materiał miał charakter historyczny, Autorka przyjęła tematyczny układ zagadnień. Słusznie, bo przecież nie o chronologię wydarzeń tu chodzi, lecz o naświetlenie problematyki wychowawczej związanej z pewną uwarunkowaną historycznie sytuacją życiową polskiej rodziny. Autorka rozpoczęła od uściślenia pojęć takich, jak rodzina, wychowanie oraz środowisko wychowawcze – pojęć niejednoznacznych na tle dostępnej literatury przedmiotu. Analiza źródeł to drugie z zagadnień wstępnych. Nie tworzyły one jednorodnego zbioru dokumentów, lecz były tekstami o różnym stopniu wiarygodności, różnej formie literackiej, pisanymi z bardzo różnych perspektyw czasowych. Niektóre relacje pochodziły z drugiej lub trzeciej ręki. Podjęta przez Autorkę metoda badań biograficznych, ze szczególnym uwzględnieniem wewnętrznej i jakościowej krytyki źródeł, stanowiła fundament dla dalszych dociekań diagnostycznych i pedagogiczno-psychologicznych.

Korpus pracy stanowią dwa rozdziały, w których Autorka przeprowadza analizę środowiska wychowawczego rodziny zesłanej oraz przedstawia jej oddziaływania

wychowawcze. W pierwszym z nich, ukazując charakterystykę polskiej rodziny na zesłaniu, zapoznaje czytelnika z różnorodnością stanu osobowego, pozycji społecznej, warunków bytowych, wykształcenia i przygotowania zawodowego zesłanych Polaków. Wnioski na temat ich kondycji psychicznej oraz charakterystyka atmosfery wychowawczej w rodzinach zesłańców dopełniają obrazu czynników, które warunkowały wychowawcze oddziaływania rodziny polskiej na zesłaniu.

Układ treści ostatniego rozdziału odpowiada procesowi przemian funkcji wychowawczych rodziny, jaki następuje w miarę rozwoju dziecka. Autorka rozpoczyna od tego, jak w specyficznych i często skrajnie trudnych warunkach wygnania realizowane były – bądź też nie – funkcje opiekuńcze rodziny. Następnie udziela odpowiedzi na pytanie, jak i na ile możliwy był w rodzinach zesłańców proces wychowania społecznego dzieci, skoro rodziny te zostały zmuszone do egzystencji w ramach rzeczywistości sprzecznej z dotychczas uznawanym systemem pojęć i wartości społecznych. Na koniec Autorka przechodzi do problematyki przekazu treści religijnych i patriotycznych, ukazując nie tylko kluczową rolę wiary religijnej w ocaleniu narodowej tożsamości zesłańców, lecz także przyczyny i przejawy tego, tak charakterystycznego dla wszystkich Polaków zesłanych w głąb ZSRR, silnego związku między patriotyzmem a religijnością.

Po lekturze książki M. Stopikowskiej trudno się nie zgodzić z tymi, którzy przeczytawszy tę pracę docenili ją w tak wymowny i jednoznaczny sposób. Jest to praca nieomal pionierska, jeśli chodzi o zrealizowany temat, klarowna w układzie treści i merytorycznie bogata. Autorce udało się również rzadko spotykana sztuka zachowania równowagi między rygorystyczną szwarczością tekstu naukowego i płynnością narracji. Efektem tego jest opracowanie, które nie gubi walorów opowieści, miejscami wstrząsającej, o losach polskich rodzin dotkniętych dramatem zesłania.

Maciej B. Stępień

Polacy w Armenii, pod red. ks. Edwarda Walewandra, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000, ss. 376.

Książka *Polacy w Armenii* to owoc międzynarodowego sympozjum, które odbyło się w dniach 17 i 18 maja 1999 r. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Spotkanie to zorganizował kierowany przez ks. Walewandra Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym i było to już 22 sympozjum naukowe w dziejach tego Instytutu. Obecna pozycja książkowa to z kolei XXI tom serii Studiów Biblioteki Polonii, redagowanej również przez ks. Walewandra, a współtworzonej staraniem wspomnianego Instytutu, Lubelskiego Oddziału Stowarzyszenia Wspólnota Polska, Stowarzyszenia Współpracy Polska-Wschód oraz Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku.